

Bible

(2. tisíciletí př. Kr. – 2. století po Kr.)

Svatá kniha křesťanského a – ve své starší, většinové části – judaistického náboženství. Bible je největším knižním bestsellerem světových dějin.

Posvátné texty

Řecké slovo *biblia* / βιβλία znamená *knihy, listy, spisy*. Souvisí se jménem starověkého přístavu Byblos na východním pobřeží Středozemního moře. Odtud se do Řecka dovážel egyptský papyrus: rostlinný materiál, z něhož se vyráběly svitky sloužící jako tehdy nejpoužívanější psací podklad.

Nejstarší části Bible vznikly jako **ústní slovesnost**. Období ústního podání ovšem během své existence zažila většina biblických textů. Jednotlivé části Bible se označují jako **knihy**, ačkoli každá z nich má zpravidla jen několik desítek stran (psaní na papyrové svitky omezovalo příhodný rozsah literárních děl). Biblické knihy byly původně samostatnými texty. Teprve **postupně** se utvářel jejich **závazný soubor (kánon)**, který se stal **posvátnou** (uctívanou) **knihou pro dvě náboženství: judaismus a křesťanství**. Bible je tedy spíše celá *knihovna*, byť dnes většinou vydávána jako jednosvazková. Některé motivy z Bible přejímá i náboženství islám: ten však má svou vlastní svatou knihu, *Korán*.

Bibli vytvořil **jeden z blízkovýchodních národů**, jenž existuje od starověku až dodnes. Vymezení tohoto národa se již ve starověku postupně zužovalo, což bylo doprovázeno změnou názvu: **Hebrejci – Izraelité – Židé**. Tento národ žil v Palestině, zemi mezi třemi moři – Středozemním, Rudým a Mrtvým (jež je ovšem jen slaným jezerem). Nevelká Palestina od starověku hrála roli důležité civilizační křižovatky.

Biblický národ začal vyznávat svébytné **náboženství**, které dnes označujeme jako **židovství** nebo – přesněji – **judaismus**. V češtině lze psát **Žid** i **žid** – oba výrazy se ovšem liší významově: **Žid** je příslušník národa, **žid** (judaista) je vyznavač náboženství; často se však pojem **židovství** používá pro označení **kulturního obsahu**, jenž čerpá z židovské národnosti i náboženství, ale není spojen se striktním uplatňováním judaistických náboženských předpisů. Ovšem v českém adjektivu **židovský** významově odlišení těchto pojmů nespatříme a musíme je vyvozovat z kontextu.

Na judaistických základech posléze – ještě ve starověku – vzniklo nové náboženství, **křesťanství**. Dnes je to **nejrozšířenější náboženství světa** s více než 2,4 miliardami stoupenců (2015; asi třetina světové populace). **Judaismus** má asi 15 milionů vyznavačů, a existuje pouze jeden většinově judaistický stát, Izrael v Palestině (vznikl r. 1948). Menšinové rozptýlené židovské osídlení (židovskou **diasporu**) ovšem najdeme v mnoha zemích; zejména ve Spojených státech amerických představuje vlivově výraznou sílu, působící na politiku i jiné oblasti veřejného života.

Starý a Nový zákon

Bible se skládá ze **2 hlavních částí**, jež se nazývají **Starý zákon** a **Nový zákon**; oba názvy jsou tradiční: přesnější překlad by zněl **Stará smlouva** a **Nová smlouva**. Starý zákon je posvátnou knihou judaismu, celá Bible pak je **Písmem svatým** pro křesťanství. **Starý zákon** je téměř celý psán v jazyce **hebrejštině**, jen jeho menší, mladší části jsou v aramejštině (což je jazyk hebrejštině velmi

příbuzný). **Nový zákon** je psán v **řečtině**, která se rozšířila také do Palestiny v helénistické době, již zahájily ve 4. století př. Kr. výboje řecko-makedonského vládce Alexandra Velikého.

Každý z **biblických jazyků** má své specifické písmo: **hebrejské (židovské) písmo** (ovlivněné aramejštinou) se píše **zprava doleva** a jako úplná písmena se zaznamenávají jen **souhlásky, řečtina** používá **abecedu**, jejíž jednotlivá písmena se dnes obecně uplatňují např. v **geometrii, fyzice** apod.

Biblický Bůh

Bible podává **ucelený výklad světa založený na víře v jediného, věčného a všemohoucího Boha, stvořitele a pána** všeho světa. Takový typ náboženství se označuje jako **monoteismus** (jednobožství) a slovo **Bůh** je tu vlastním, nikoli obecným jménem. **Judaismus, křesťanství a islám** jsou tedy **monoteistická náboženství**; také je můžeme označit jako **náboženství knihy**.

Vedle náboženství monoteistických existují rovněž **náboženství polyteistická**, vyznávající větší počet bohů, z nichž každý ztělesňuje nějakou přírodní sílu nebo abstraktní pojem. Polyteistickými byla náboženství pravěkých společností nebo náboženství starověké Mezopotámie, Egypta, Indie, Řecka, Itálie apod. Příčiny vzniku biblického monoteismu nejsou jasné. Snad mezi nimi hrála významnou roli skutečnost, že Hebrejci byli původně národ polopouštních kočovných pastevců, kteří přirozeně tíhli k vědomí jediného zdroje života – na rozdíl od národů z úrodnějších, členitějších a přírodně rozmanitějších končin.

S monoteismem je nerozlučně spjat pojem **víra**. Obecně řečeno, víra je **pevná jistota (důvěra)** bez aktuální podpory ze strany smyslových vjemů. Bez víry se člověk neobejde ani ve svém běžném životě (věříme v náklonnost rodičů a přátel, v obsah dobrých knih, zdravý rozum apod.), v náboženství se ovšem vírou rozumí **víra v Boha, v jeho existenci a působení**. Víra je významný činitel v životě člověka i společnosti, má rozsáhlý vliv na vývoj kultury.

Do důsledku vzato, polyteistická náboženství nejsou náboženstvím víry. Pokud dávné národy zbožštily jednotlivé přírodní síly, nemusely v ně věřit, protože se s nimi přímo setkávaly: bohem slunce bylo přímo slunce samotné, bůh moře se zjevoval v podobě vln a příboje, bůh větru byl přítomen v podobě vánku nebo vichřice, bůh podsvětí přicházel v okamžiku smrti.

Biblické náboženství víry tedy klade vysoké nároky na schopnost **abstraktního uvažování** a představuje významný krok v **duchovním vývoji lidstva**.

Náboženství je soubor lidských vztahů k bohu. Ale co to je *bůh*? K pojmu **bůh** dospěli lidé již na počátku svých dějin. Všimli si a pochopili, že **nejdůležitější skutečnosti** ve světě podléhají určitému **řádu**, který vyvozovali především z přírodních jevů, ale také ze života lidské společnosti. Uvědomili si, že díky poznání tohoto řádu mohou **předvídat** obrysy budoucích událostí, a tak zásadní měrou zvyšovat své šance na **zachování života**. Proto tento řád začali chápat jako **boha – nejvyšší, nejmocnější (svatou) skutečnost**. Ve slovanských jazycích slovo *bůh* souvisí se slovem *bohatství*: **bůh je tedy zdrojem nejvyššího bohatství – života**.

Podobně je tomu s pojmem *bůh* v jiných jazycích. Řecké slovo *theós* a latinské *deus* vycházejí z indoevropského kořene *-dei-* = *zář-it*; anglické *god* i německé *der Gott* lze přeložit jako *ten, kdo je vzván*, nebo *ten, jemuž se přinášejí obětní dary*.

V Bibli má Bůh osobní povahu; lidé s ním rozmlouvají, ale jeho podoba tam není zmíněna – naopak se zdůrazňuje, že Bůh není lidským zrakem viditelný. S tím souvisí fakt, že žádný jazyk na světě nemá pojmosloví, které by se vztahovalo výlučně k Boží skutečnosti; lidé se mohou o Bohu vyjadřovat jen v **metaforách**. Není to nic neobvyklého a známe to i odjinud. Povšimněme si, že veškerá slovní zásoba se vztahuje jen ke třem rozměrům geometrického prostoru. Už čtvrtý rozměr – čas – je natolik vzdálen našemu smyslovému vnímání, že si při vyjadřování o čase musíme vypomáhat metaforami z prvních tří rozměrů: *den uplynul (jako voda), prázdniny utekly, konec roku se blíží, víkend je za dveřmi*. Bůh si vyhradil další rozměr světa – tento **rozměr** se odborně označuje jako **transcendentní** (přesahující lidskou smyslovou zkušenost) a také o něm můžeme hovořit jen

obrazně. Např. častý zvyk umísťovat Boha na vrchol hory (v Bibli např. na horu Sinaj neboli Oreb) je metaforou: Bůh je nahoře, jako v zápase je nahoře vždycky ten silnější a mocnější.

Základní otázky existence světa a boha zkoumá filozofická disciplína **metafyzika**: zabývá se tím, co se nachází za fyzikou, tedy co není přístupné smyslové zkušenosti a co může být poznáno jen úvahou, která ovšem není ověřitelná objektivními nástroji.

Zároveň existuje nábožensko-filozofická nauka označovaná jako **mystika**. Vychází z přesvědčení, že do božského, transcendentního rozměru světa člověk může za jistých podmínek proniknout zvláštním druhem bezprostředního, iracionálního poznání. Mystika pak rozvíjí techniky, jimiž tohoto proniknutí lze (údajně) dosáhnout a jež spočívají v dočasném odpoutání vědomí od okolního prostředí; mystické praktiky sahají od modlitby přes meditaci, kontemplaci až k extatickému vytržení. Mystika bývá někdy spojována s tvorbou a reprodukcí specifických textů.

Obsahová náplň Starého zákona

Starý zákon začíná tím, jak **Bůh stvořil svět** v šesti dnech, a pokračuje příběhem o prvních lidech Adamovi a Evě, o jejich vyhnání z ráje poté, co se vzepřeli Božím příkazům, o bratrovraždě, kdy jejich syn Kain zabil svého bratra Abela, o praotcích, z nichž nejvyššího věku se dožil Metuzalém, o potopě světa, již Bůh zahubil všechno lidstvo, propadlé zlu a násilí, a zachoval v uzavřené lodi (arše) jen spravedlivého Noa a jeho rodinu, kteří založili nové lidské pokolení, o stavbě babylonské věže, která měla troufale sahat až do nebe, a již Bůh překazil, když tamějším lidem zmátl jazyky, o putování hebrejského praotce Abrahama z Mezopotámie do Palestiny jako do země Bohem zaslíbené, o zkáze mravně zpustlých měst Sodomy a Gomory, o touze Abrahama a jeho ženy Sary po dítěti a o narození jejich syna Izáka, jehož jim Bůh přislíbil, o soupeření Izákových synů Ezaua a Jáкова, o tom, jak se Jákob (přízviskem Izrael), stal otcem dvanácti synů, a tedy praotcem dvanácti izraelských kmenů, jak se jeho syn Josef stal nejvlivnějším úředníkem v Egyptě, jak se Izraelité uchýlili do Egypta a jak tam byli zotročeni, aby pracovali na budování nového hlavního města.

Zotročení Izraelitů nepřestali snít o svobodě v zemi svých předků, v Palestině. O jarním svátku pesach je navzdory řadě překážek vyvedl z Egypta **Mojžíš** s bratrem Aronem. Na hoře Sinaj pak Bůh zjevil Mojžíšovi Desatero (Božích příkazů) jako závazný soubor zejména mravních zásad, jež příslušníci Božího národa mají dodržovat. **Vyjítí z Egypta** a následné čtyřicetileté putování pouští se staly silnými příběhy židovských dějin: nutnost volby mezi otroctvím s plnými hrnci jídla a svobodou v nejistotě má dodnes silný metaforický náboj stejně jako podmínka, že nový, svobodný život začne naplno až tehdy, kdy zestárnou, či dokonce zemřou všichni ti, kteří předchozí otroctví zažili

– včetně Mojžíše samotného. Následovalo dobývání Palestiny pod vedením Jozua a obrana dobyté země pod vedením **soudců**, z nichž vynikli silný Samson a především moudrý Samuel.

Pak nastala skvělá doba **Izraelského království** (11. – 10. století př. Kr.), jemuž postupně vládli tři králové: **Saul**, jeho zeť David a Davidův syn Šalomoun. **David** jako mladík zabil v souboji mohutného Goliáše z nepřátelského národa Pelištejců, později jako král učinil hlavním městem Jeruzalém (s vyvýšeným centrem Sionem) a úspěšnými výboji rozšířil území Izraelského království až k mezopotamské řece Eufrat. Hlavní židovský symbol – šesticípá hvězda – je nazýván hvězdou Davidovou. **Šalomoun**, který proslul moudrostí a bohatstvím, vybudoval v Jeruzalémě mohutný chrám, jenž se stal hlavním izraelským duchovním centrem. Šalomoun navázal kontakty s Egyptem a nechal se inspirovat přepychem tamějších vládců faraonů. Izraelští králové byli při nástupu na trůn obřadně pomazáváni olejem – proto jejich titul zněl *mašiach* (pomazaný; počestně **mesiáš**).

Po Šalomounově smrti se Izraelské království rozpadlo na jižní stát Judsko (kde žil Davidův a Šalomounův kmen Juda a kde nadále vládl davidovský rod) a na severní stát Izrael, kde žily zbývající izraelské kmeny a kde se vystřídalo více dynastií. V obou státech působili **proroci**: charismatické osobnosti z lidu, které ve vzrušených promluvách k veřejnosti drtivě kritizovaly pomíjivé požitkářství a krátkozraké politikaření, a obracely pozornost k nadčasovým otázkám.

V 6. století Palestinu dobyla Novobabylonská říše a Židé byli deportováni do Mezopotámie, do blízkosti Babylonu. **Babylonské zajetí Židů** se stalo dalším klíčovým úsekem židovské historie. Trvalo téměř padesát let, během nichž byli Židé vážně ohroženi ztrátou svého náboženství. Čelili tomu vírou, že Bůh vybere z Davidova potomstva nového, božsky dokonalého **Mesiáše**, kterého obdaří mimořádnými schopnostmi a jenž se pro Židy stane nejen politickým osvoboditelem, ale zároveň obnovitelem autentického židovského náboženského života. Když Novobabylonskou říši zničili Peršané, dovolili Židům návrat do Palestiny, takže se zdálo, že Mesiášova doba přece jen přichází, ale nahrazení babylonské nadvlády nadvládou perskou a posléze makedonsko-řeckou a římskou přineslo Židům zklamání. Judaismus tedy proměnil očekávaného Mesiáše v postavu, jež vystupuje jako prostředník mezi bohem a lidmi a jejíž příchod ve vzdálené budoucnosti bude znamením blížícího se šťastného konce dějin, kdy pozemský svět dosáhne své jednoty s Bohem.

Obsahová náplň Nového zákona

Ústřední postavou Nového zákona je Žid **Ježíš Nazaretský** (asi 7 př. Kr. – asi 30 po Kr.). Pocházel z rodiny tesaře Josefa a jeho ženy Marie a jako místo jeho narození se nejčastěji udává **Betlém** v jižní, judské části Palestiny. Rodina náležela do Davidova rodu, ale trvale žila v **Nazaretu** v severopalestinském kraji **Galilea**. **Palestina** se však tehdy stala **součástí Římské říše** a Římané se svým vojskem ponechali dosavadním židovským králům (z dynastie Herodovců) a judaistickým velekněžím jen pravomoci na úrovni omezené vnitřní samosprávy.

Židovská společnost byla tehdy rozdělena na **3 politicko-náboženské proudy**, jimiž byli bohatí, konzervativní a tradicionalističtí **saduceové**, liberální a umírněně modernističtí **farizeové** a radikální, revolučně naladěni **esejci**. Esejci hlásali blížící se všeobecné setkání s Bohem na konci dějin a vyzývali své posluchače, aby se každý sám mravně očistil a dobře se tak na tuto vrcholnou událost připravil (učení o takových posledních věcech světa i člověka se odborně označuje jako **eschatologie**). Esejci chápali cestu k Bohu jako vnitřní osobní přerod, nikoli jako okázalé holdování veřejným rituálům. **Ježíš se s esejci sblížil**: jeden z nich, **Jan Křtitel**, jej v řece Jordánu **pokřtil**, tedy obřadně polil vodou (vnější očista jako symbol vnitřní přeměny celé osobnosti).

Židovský král Héródés Antipas dal popravit Jana Křtitele jako nebezpečného moralistního buřiče. **Ježíš** začal samostatně vystupovat na **veřejnosti**: shromáždil kolem sebe **12 učedníků**, označovaných též jako **apoštolové** (řec. *vyslanci*); nejvýraznější z nich se jmenoval **Petr**.

Ježíš **založil nové náboženství – křesťanství**. Podle Ježíše ústředním pojmem celého světa je **láska** a ta pochází od Boha. **Bůh je Otcem** všech lidí a každého člověka miluje otcovskou láskou (Ježíš ustanovil základní modlitbu **Otče náš**). Bohu záleží na láskyplném vztahu s námi a v případě naší upřímné lítosti dokáže **odpustit každé provinění**. Pro tento nový, synovský vztah s Bohem se však člověk musí rozhodnout a své rozhodnutí dokazovat sourozenecky **láskyplným jednáním s druhými (s bližními)**: odtud základní požadavek **Miluj svého bližního jako sám sebe**.

Ježíšovy názory odpovídají atmosféře pokročilé starověké společnosti, kdy základní společenskou jednotkou již není kmen, ale rodina, kdy mezilidská soudržnost je dána hlavně vzájemnou citovou náklonností, a nikoli jen zájmem o společné přežití a kdy prozíravé úsilí o budoucí harmonické vztahy začíná převažovat nad archaickou touhou trestat viny otců ještě na jejich potomstvu. Ježíš ovšem přichází zcela nově s ideou, že **láska k Bohu** se projevuje zásadně **skrze vztah k člověku**. Podle Ježíše lid, jenž žije podle zásad Božího synovství, směřuje k **životu v Království Božím**. Jinými slovy, **šťastný vrchol dějin** nastane sebezpozvižením celého lidstva na úroveň blízkou Bohu; tento stav se bude jevit jako **Boží příchod** na zem. Křesťanská eschatologie je tedy založena nikoli na cyklickém (mytickém), ale na **lineárním pojetí času**.

Tento vrcholný konec dějin bude spojen s **Posledním soudem**; soudcem bude Bůh a jeho soudu budou podléhat i všichni již dávno zemřelí: proto se zároveň hovoří o vzkříšení z mrtvých. **Lidé** pohlédnou na svůj předchozí pozemský život Božímá očima a **budou sami podle Božích měřítek i nároků soudit své někdejší počínání**. To se pro mnohé lidi může stát zdrojem velkého zoufalství, ale pokud člověk vedle skutků zlých konal také dobro, má naději, že Bůh mu jeho viny odpustí; přímluvcem tu bude **Syn člověka**, což je pojem, jímž Ježíš označoval sám sebe. U Posledního soudu tedy obstojí jen život smysluplný, naplněný nadčasovým obsahem, tedy **život věčný**.

Ježíš sám i jeho stoupenci byli přesvědčeni o jeho obzvlášť blízkém vztahu k Bohu – proto Ježíš také byl a je nazýván **Synem Božím**.

Ježíš úspěšně šířil své názory. **Ignoroval hranice sociální, národnostní apod.**, když svou pozornost věnoval také – či zejména – **lidem na okraji společnosti**. Své učení srozumitelně sděloval prostřednictvím ilustrativních příběhů – **podobenství**. Promlouval ovšem také nabádavě k početným posluchačům (**Kázání na hoře** aj.). Svůj blízký vztah k Bohu projevoval uskutečňováním **zázraků**, zejména uzdravovacích; podle Nového zákona dokonce muže jménem Lazar vzkřísil z mrtvých.

Doba ovšem byla vzrušená i z politického hlediska. Někteří Ježíšovi učedníci patřili k protiřímskému odboji a mnozí stoupenci považovali Ježíše za Mesiáše a slibovali si od něj bezprostřední vystoupení vůči římské okupační moci. Ostatně, když Ježíš o svátku pesach (tedy o Velikonocích) patrně v r. 30 přijel do Jeruzaléma, vyhnal z chrámu kramáře, čímž poukázal také na sociální aspekt svého působení.

Proto se **proti Ježíšovi** spojili jak horliví **zastánci judaismu** (kteří mu vytýkali neuctivé odvracení se od vžitě náboženské praxe), tak i **vyšší římské úředníky** (kteří viděli v jeho činech zpochybňování autority římského císaře). **Římané Ježíše** v Jeruzalémě zajali (s přispěním zrádného apoštola Jidáše), odsoudili jej k smrti a **popravili** trýznivým **ukřižováním**.

Ježíšovi učedníci společně cítili, že Ježíš jim i po své smrti stále dodává sílu k pokračování v jeho díle. Tento výrazný zážitek je dovedl k přesvědčení, že **Ježíš** (nyní nazývaný též řec. *Christos* / počestně *Kristus* = *Mesiáš*) **vstal po ukřižování z mrtvých**, byť nikoli do smyslově postižitelného světa, ale **do blízkosti Boha Otce**, s nímž působí jako **duchovní vládce** i dnešního světa. Tím se zároveň ukázalo, že vzkříšení z mrtvých čeká také **Boží lid**.

Apoštolové se snažili pokračovat v Ježíšově díle, navzdory tomu, že byli pronásledováni a trpěli i vzájemnými rozpory. Přesto založili **církev** – hierarchicky uspořádanou organizaci křesťanů. Obřadem vstupu do církve se stal **křest**. Prvním vůdčím představitelem církve byl **apoštol Petr**. Do vývoje vznikajícího křesťanství výrazně zasáhl maloasijský Žid **Pavel z Tarsu**. Bývá také označován za apoštola, ačkoli mezi někdejších Ježíšových Dvanáct samozřejmě nepatřil. Po východním Středomoří podnikl 3 velké misijní cesty, na nichž zakládal křesťanská společenství. S nimi pak udržoval kontakt prostřednictvím dopisů (listů, epištol). Několik podobných dopisů napsali i někteří další apoštolové, ale Pavlovy listy výrazně ovlivnily podobu křesťanství. Petr a Pavel byli ovšem posléze v Římě uvězněni a popraveni.

Závěr Nového zákona je tvořen spisem **Zjevení svatého Jana (Apokalypsa)**. Tento vysoce metaforický text líčí monumentální bitvu, v níž síly božského dobra – andělů a nebeských vojsk v čele s Kristem – zvítězí nad nestvůrami zla z moře a podzemí, v jejichž čele stojí démonický ďábel (šelma, satan, Antikrist). Potom nastane tisíciletá říše Božího království lásky pod Kristovým panováním, a ta bude dokonce předcházet konečnému Poslednímu soudu.

Biblické téma smlouvy

Hebrejci záhy začali chápat **vztah mezi sebou a Bohem** jako vztah založený na **smlouvě**, kterou s nimi Bůh ze své vůle uzavřel. Pokud člověk smlouvu plní (svou vírou v Boha a poslušností vůči

němu), může si být jist účinnou Boží přízní: **Bůh nedovolí svému národu zahynout**. Tak se člověk ocitá v partnerském, byť nikoli rovnocenném vztahu k Bohu: přestává být vydán na pospas jeho okamžité libovůli.

První výslovná biblická zmínka o takové smlouvě padne po potopě: Bůh se zavazuje, že již nikdy takovou záhubu na lidstvo nesešle, a dokonce ustanovuje duhu jako zřetelnou připomínku takové smlouvy. Povahu smlouvy mají i četná ujednání Boha s Abrahamem aj.

Nový zákon chápe Ježíšovo učení i působení jako úsilí o **novou, důvěrnější smlouvu** mezi Bohem a člověkem. Důraz na smluvní povahu takového vztahu je významným příspěvkem k emancipaci (zrovnoprávnění) člověka vůči Bohu i okolnímu světu.

Struktura Bible

Jednotlivé biblické knihy byly závazně rozděleny na **kapitoly** (ve 13. století) a později (v 16. století) byl text všech kapitol dále rozčleněn na číslované úseky, tradičně nazývané **verše**, ačkoli jsou většinou psány prózou, a nikoli jako poezie.

Judaisté nazývají Starý zákon **Tenak**, což je hebrejský akronym z názvů jeho **3 tematických oddílů**: **Tóra** (Zákon) – **Nebí'ím** (Proroci) – **Ketúbím** (Spisy). Tóru tvoří začátek Starého zákona: **pět knih Mojžíšových** (tak jako u mnoha jiných starozákonních knih, také zde osobní jméno v názvu označuje ústřední postavu, nikoli autora; četné biblické knihy jsou anonymní, s více autory). Soubor pěti knih Mojžíšových se řecky nazývá **Pentateuch** a jeho knihy jsou známy také pod **latinskými názvy**: **Genesis** (Kniha zrodu), **Exodus** (Vyjití – z Egypta do Palestiny), **Leviticus** (Soubor kněžských předpisů), **Numeri** (Sečtení lidu) a **Deuteronomium** (To nejdůležitější z předchozích knih). Biblický text **citujeme** nebo na něj **odkazujeme** např. takto: Gn 2,23 = v knize Genesis (První Mojžíšově) ve 2. kapitole 23. verš. Judaisté často jako Tóru označují celý Starý zákon.

Křesťané rozdělují **Starý zákon (2. – 1. tisíciletí př. Kr.; 39 spisů)** takto:

a) Knihy výpravné: Pentateuch (Gn – Dt), Jozue, Soudců, Rút, 2 knihy Samuelovy, 2 knihy Královské, 2 knihy Letopisů, Ezdráš, Nehemjáš, Ester;

b) Knihy naučné: Jób, Žalmy (chvalozpěvy oslavující Boha), Přísloví, Kazatel, Píseň písní (též Píseň Šalomounova; sbírka eroticky laděných svatebních písní);

c) Knihy prorocké: 4 proroci velcí (Izajáš, Jeremjáš + Pláč /Jeremjášův/, Ezechiel, Daniel) a 12 proroků malých (Ozeáš, Jóel, Ámos, Abdijáš, Jonáš, Micheáš, Nahum, Abakuk, Sofonjáš, Ageus, Zacharjáš, Malachiáš).

Nový zákon (1. – 2. století po Kr.; 27 spisů):

a) 4 evangelia (příběhy o Ježíšovi): jsou označována tradovanými jmény autorů, ve skutečnosti jde většinou opět o anonymní záznam ústní tradice: **Matouš, Marek, Lukáš, Jan**;

b) Skutky apoštolské: o apoštolech po Ježíšově smrti (autorem je autor Lukášova evangelia);

c) Listy (epištolý; celkem 21): jako autoři tu jsou uváděni apoštolové Pavel, Jan, Petr, Jakub a Juda);

d) Zjevení svatého Jana (Apokalypsa).

Zásadním impulsem pro písemné zachycení biblických textů se staly dvě dramatické události: v případě Starého zákona to bylo babylonské zajetí, v případě Nového zákona porážka židovského protirímského povstání, završená zbořením jeruzalémského Chrámu (Židovská válka, 66 – 70). Zapisovatelé někdy narazili na několik verzí téhož námětu, a aby nedošlo ke zbytečným ztrátám textu, raději zapsali všechny. Souvisí s tím i fakt, že Nejvyšší skutečnost je v Bibli jmenována dvojím způsobem, což dodržuje také český překlad: *Bůh* i *Pán* (*Hospodin*).

Rovněž je nutno podotknout, že křesťanských církví dnes existuje několik a některé se poněkud liší v počtu uznávaných kanonických biblických spisů; o závaznosti knih uvedených v našem přehledu ovšem panuje shoda.

http://www.dumbible.cz/repository/Obrazky/Obchod/Sestidilka/sestidilka4_800x532.jpg

<https://scandalizedbygrace.files.wordpress.com/2012/02/law-gospel-post21.jpg>

<https://s-media-cache-ak0.pinimg.com/236x/87/49/b3/8749b328a5568e5e1ed3a9daa452ccea.jpg>